

REZBARENA TIKVICA

ZDENKA LECHNER
41000 ZAGREB
Lenucijeva 51

UDK 39:738/739
Stručni članak
Primljen: 17. X. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1989.

Među šaranim tikvicama postoji i jedna vrsta koju treba izdvojiti s obzirom na tehniku šaranja, jer se razlikuje od uobičajenog, općenito poznatog ukrašavanja tikvica kakvo se i danas primjenjuje.¹

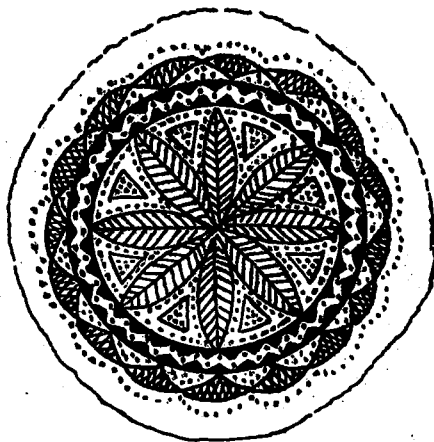
Podsjetimo se da se pod nazivom »šarana tikvica« razumije da su ornamenti na tikvici izrađeni urezivanjem i bojanjem uzorka, što znači da je u orbise likova utrljana crna boja, a pojedine plohe su osmeđene nanosom dušične kiseline, koju u selima zovu »šatvoser«, a ona zagrijana nad plamenom petrolejske svjetiljke daje neizbrisivu crvenosmeđu boju.

Ovu tikvicu, koju predstavljam kao primjerak posebne vrsti, nazvala sam rezbarenom da naglasim kako njezina šara nije izrađena samo tehnikom urezivanja – zvanom i crtorez, nego još i tehnikom duboreza – zvanom i rovaš. Dušična kiselina tu nije primijenjena. Dakle, ovu rezbarenu tikvicu obilježava duborez ili rovaš.

Tikvica je rezbarena 1892. godine. Podatak nam daje signatura na samoj tikvici; nalazi se ispod četvorine sa četverolistom, a urezane su brojke 1892.

I na ovoj rezbarenoj tikvici kao i na ostalim šaranim tikvicama najvažnija se šara nalazi na središnjem dijelu tikvice, na trbuhu. Ornament se sastoji od tri četvorine, a svaka je ispunjena sa četiri lista, i tri pačetvorine u kojima su uzdužno urezana po dva romba, jedan ispod drugoga. Četvorine se nižu naizmjenice. One su nepravilne pa djeluju i kao kvadrat i kao pravokutnik ali uvijek sa četiri dijagonalno postavljena lista, a tu su izrazite pačetvorine s rombovima. U njima je kao i uz valovito nazupčanu prugu oko rozete na dnu tikvice najvidljivije i najjače izraženo rovašenje. Vidi crteže na str. 100.² Naime, prostor između okvirnih četvorina i pačetvorina i motiva listova odnosno rombova smještenih u njima, izduben je tako široko da daje plastičnost motivima. Da još jače izrazi likove, šarači je izdubene površine nečim pocrnio, nekim crnilom kojim su se šarači tikvica oduvijek služili. To je mogla biti i »gar od slame pomiješana s masti«, a ne samo crna boja od pougljene jezgre oraha i bundeva, od čađe ili ostalog pri čemu treba spomenuti prljavštinu sa šešira (kape) kao najstarije sredstvo.³

Cijela je tikvica ispunjena šarama, od vrata do dna. Za svaki dio tijela tikvice određena je odgovarajuća vrsta šare, ornamenta. Šarači nazivaju dijelove tikvice: vrat ili grlo, podgrlje, trbuh, dno ili dāno.

Šare su na ovoj tikvici urezane, umreškane, rovašene i bocane. Izraz »umreškano« upotrebljava se onda, kada se pojedini likovi ispune mrežicom — u potpunosti ili djelomično. Kada se prazni prostor ukrasi točkicama, koje šarači zovu »bóca«, onda se kaže da su šare »bocane« ili »ubocane«.

U seljačkom stvaralaštvu kao da postoji strah od praznine — horror vacui! — pa se na tikvici popunjava svaki dijelak površine koji nije pokrio glavni uzorak. Prema suvremenom tumačenju stvaralaca narodnih rukotvorina razlozi su estetski: da ornament bude bogatiji a predmet ljepši.

U tikvičarstvu su točka i zarez (okomita ili kosa crtica) najmanji sastavni dio ispunjavanja ornamentalne površine. Na ovoj rezbarenoj tikvici obilno je primijeñena udubljena točkica, ona prati sve likove, čak i žile listova. Točkicama je ispisano slovo T., vjerojatno prvo slovo inicijala šarača tikvice, a smješteno je kraj dodatnog lika tulipana i ptice.

Od sitnijih elemenata za popunjavanje praznog prostora tu je i šest rovašenih, samostalnih trokuta — u razmacima, koji lijepo korespondiraju s tim oblicima unutar motiva, ali i sa zubrama koje čine njihove okvirne četvorine i pačetvorine.

Zubre su cik-cak linije koje su izrađene kao niz trokutića poslaganih u redu, a on može biti ravan ili vijugav. Ali zubra je također i pruga kojoj je samo vrh nazupčan. Zubra se stoljećima održala u ornamentalnoj funkciji na proizvodima i umjetninama koje su izrađivale naše seoske žene i muškarci u različitim materijalima. Ona je i danas stalni i temeljni ukras, a sakralno značenje u davnini, koje se pretpostavlja na osnovi njezine pojave i postojanja još od prethistorije, nije seljačkom svijetu poznato.⁴

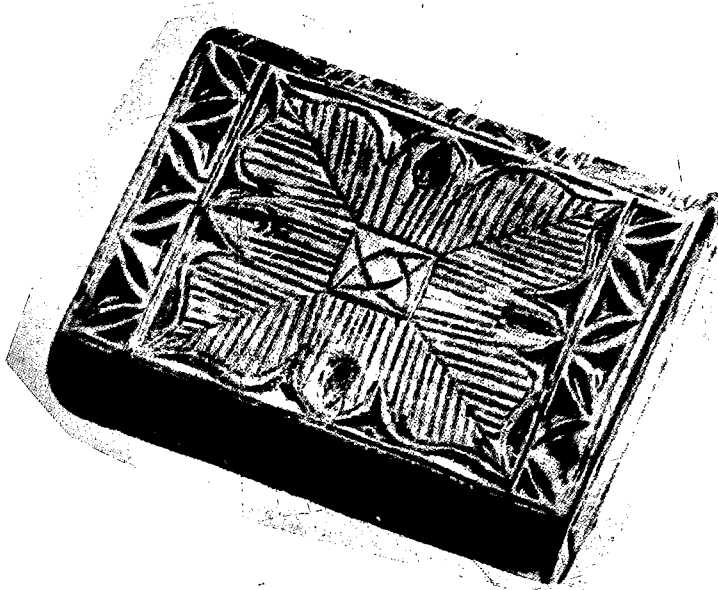
Na ovoj je tikvici zubra obilno zastupljena. Uz navedena mjesta vidimo je i na vratu, gdje dolazi do izražaja u tri valovite izvedbe duborezom.

Nema sumnje da je šarač tikvice bio i drvorezbar. Na to nas upućuje tikvica ukrašena samo rezbarenim ornamentima i motiv četvorine ispunjene sa četiri lista koji poznajemo s drvenih predmeta. Isti motiv nalazi se na sklopici za šibice, koju je objavio A. Matasović u svojoj studiji o seljačkom drvorezbarstvu u slavonskoj Posavini.⁵ (*Sklopica* je spremica za kutiju šibica). Motiv je identičan, naravno s nekim izmijenjenim manjim detaljima, što je svojstveno u izradi tradicijskih rukotvorina. Na primjer: u sastajalištu listova na tikvici — u motivu četiri lista u četvorini — dvije su ukrštene crte, zapravo dijagonale te četvorinice (X), a na sklopici su dvije ukrštene elipse.

I šarač i rezbar su ovaj određeni motiv radili po uzorku, svejedno da li po sjećanju ili predlošku, ali svaki ga je izradio kako se njemu više svidjelo.

Oba su predmeta predstavnici svoje vrste. *Sklopica* pripada rezbarstvu u slavonskoj Posavini i cijelom sjeveroistoku, a područje šaranja tikvica nešto je uže, najizrazitije se pokazuje u istočnom dijelu Hrvatske.

Među rezbarenim tikvicama treba još potražiti varijantu ukrašenu pečatnim voskom, koji se umeće u rovašena izdubljenja. O postojanju tikvica s inkrustacijom

Sklopica

saznala sam u Valpovštini. U selu Brodancima bilo je ljudi koji su »tikvice šarali voskom.«⁶

Prikazana rezbarena tikvica potječe iz Retkovaca (opć. Vinkovci), iz roditeljske kuće Janje Crepić. O njoj nema potanjiših podataka u obiteljskoj predaji, ali zato tikvica dovoljno kazuje sama o sebi. Stara je gotovo stotinu godina, ali je u dobrom stanju, samo je na jednom mjestu rezbarija malo oštećena. Prevladava naravna smeđa boja. O važnijim je ornamentima rečeno naprijed. Na dnu je uobičajena rozeta, ovdje je to kružnica s osam latica i spomenutom zubrom. Tikvica je visoka 18 cm, opseg trbuha iznosi 28 cm. Bila je predviđena za piće, jer je grljak otvoren (probušen) a tijelo očišćeno od sjemenja. Prema specifikaciji pripada rodu tukvanja, jer joj je vrat ravan, valjkast.

Objavljivanjem ovoga rada otvara se put daljnjem istraživanju duborezom ukrašenih tikvica, jer do sada one nisu navedene u hrvatskoj stručnoj literaturi.

BILJEŠKE

- 1 Antun Matasović, Slavonske graničarske tikvice, Narodna starina, sv. 2, Zagreb, 1922, str. 146-161.
Milovan Gavazzi, Hrvatska narodna umjetnost, Liepa naša domovina, knj. 6, Zagreb, 1944, str. XIX, sl. 63, sl. 64.
Zdenka Lechner, Šaranje tikvica u županjskom kraju; Etnološka tribina 4-5, Zagreb, 1983, str. 77-86.
Turističko društvo Vinkovci, Turistkomerc, Zagreb, Zidni kalendar za 1989. godinu, Šaranje tikvica na sjeveroistoku SR Hrvatske, SFRJ, uvodni tekst, fotografije, stručna obrada.
- 2 Za crtež tikvice i njezina ornamenta (rozete) na dnu srdačno zahvaljujem ing. Mirjani Brajević.

Rezbarena tikvica iz 1892. godine

- 3 Prof. dr. F. Kršnjavi, Die slavische Hausindustrie, Separatabdruck aus den Mittheilungen des k. k. Österreich. Museums, Wien, 1881, s. 7 – »Die Flaschenkürbisse werden... mit Scheidewasser geätzt und die Striche durch den unter den Nägeln oder im Hut angesammelten fetten Schmutz gefärbt.«
János Manga, Ungarische Hirtenschnitzereien, Corvina, Ungarische Volkskunst 5, Budapest, 1972., str. 64 – »Blumenverzierung in Ritztechnik bezeichneten die trandsdanubischen Hirten als Schmutzblumen... Zu diesem Zweck benutzen die Hirten im 19. Jahrhundert oft die fettige Schmutzschicht, die sich auf ihren Hutten abgefagert hatte.«
Zdenka Lechner, Terenske bilješke iz Gradišta, 1954 i 1956. god., »Prije su šarači palili slamu pa su sa tom gari pomiješane s malo masti pocrnjivali šare... Crni se jezgrom pečenog oraha koji se peče u kašiki na vatri...«
- 4 Antun Matasović, Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini, Etnološka biblioteka 20, Zagreb, 1933, str. 22.
- 5 o. c., str. 9 sl. 4.
- 6 Zdenka Lechner, Terenske bilješke iz Brodanaca, 1954. g., »Apa (otac) Marge Brkić Jozo Brkić, star 78 godina, Sarajevska ul. 56, zna šarati tikvice voskom. Tako je radio i pokojni Tadija Brkić.«
J. Manga navodi varijante šaranja tikvica u Mađarskoj, među njima su i rezbarene tikvice s ulaganjem voska... »Nun ist die Kürbisflasche fertig und wird mit Ritz- und Kerbornamenten verziert, seltener mit Wachsintarsien«, o. c. str. 49.

A CARVED GOURD

Summary

Among carved gourds there are some which are characterized by carved rather than by painted engraved ornaments. The author describes a gourd carved in 1892, owned by the Crepić family in Vinkovci. She describes typical ornamental patterns which on this gourd include a *rosetta*, embossed leaves and quadrangles, covering the entire surface of the gourd.